

VJERONAUČNA NASTAVA NA PODRUČJU HERCEGOVAČKIH BISKUPIJA

ANTE PAVLOVIĆ
Teološki institut
BiH 88000 MOSTAR

Izvorni znanstveni rad
Primljeno 20. 5. 1998.
UDK 268:373.3](497.6)
268:373.5](497.6)

Sažetak

Na temelju ankete provedene u osnovnim i srednjim školama na području Mostar-sko-duvanjske i Trebinjsko-mrkanjske biskupije prikazuje se stanje vjeronaučne nastave u njima. Tematske cjeline govore o vjeroučiteljima, vjeroučenicima i samoj vjeronaučnoj nastavi. Iz konkretnih iskustava, opažanja, razmišljanja i stavova vjeroučitelja koji su anketirani može se zaključiti da je nužno razvijati vjerski odgoj djece i mladeži i u školi i u župi. U ovom času trpi župna kateheza. Vidljiva je i potreba za trajnom stručnom izobrazbom vjeroučitelja kako bi vjeronauk u školi bolje odgovorio izazovima i ciljevima odgoja djece i mladeži. Postoji također potreba za njegovom daljom afirmacijom i u školskom zakonodavstvu i u školskom sustavu.

Ključne riječi: školski vjeronauk, kateheza, vjeroučitelj, vrednovanje, vjeronaučne metode, vjeronaučni udžbenici.

UVODNE NAPOMENE

Uvođenje vjeronauka u osnovne i srednje škole na području BiH, pa tako i na području Mostarsko-duvanjske i Trebinjsko-mrkanjske biskupije, odvijalo se u posebnim uvjetima i neprilikama, imajući u vidu napose dvije činjenice: ratnu dramu, stradanja i progon katoličkog puka (prepolovljen broj Hrvata u BiH) te neriješena politička pitanja oko bosanskohercegovačke države. Sve to utjecalo je umnogome na rješavanje formalno-pravnih te konkretnih školskih, prosvjetnih i vjeronaučnih pitanja. Mnoge nejasnoće također danas onemogućuju potpuno i posve artikulirano uvođenje vjeronauka u školski sustav te rješavanje statusa vjeroučitelja i ostalih brojnih pitanja.¹

Katolička crkva u BiH od samog je početka aktivno pratila i slijedila opredjeljenja Crkve u Hrvata, odnosno svih katoličkih biskupa s područja bivše Jugoslavije, donesena u Zadru 1991., o uvođenju katoličkog vjeronauka u javne škole.² Iste su godine biskupi iz BiH podnijeli mjerodavnim državnim tijelima *Zahtjev za uvođenje vjeronauka kao izbornog obvezatnog predmeta u osnovne i srednje škole.*³ Od

školske 1992./93. godine vjeronauk se održavao, unatoč ratnim neprilikama, u mnogim školama na prostoru uspostavljene HZ Herceg-Bosne iako je u škole pod hrvatskom vlašću službeno uveden tek 1993.⁴

- 1 Prema Daytonskom sporazumu zakonodavne i druge ingerencije u prosvjeti imaju županije. Na razini entiteta, odnosno Federacije BiH, mogu se donijeti zajednički kriteriji ili standardi u mnogim pitanjima. Međutim, danas se suočavamo s činjenicom da federalni partner i međunarodna zajednica nameću jedinstven plan i program za sve škole na području Federacije, čime se krše ustavne odredbe i hrvatski narod dovodi u neravnopravan položaj.
- 2 Usp. A. PAVLOVIĆ, Ponovno uvođenje vjeronauka u javne škole u BiH, u: "Vrhbosna" 3(1992)2, 97-101.
- 3 Biskupi su navedeni Zahtjev 5. srpnja 1991. poslali Ministarstvu za obrazovanje, nauku, kulturu i fizičku kulturu BiH. Odgovor Ministarstva bio je da se prihvaća uvođenje vjeronauka u škole, ali da će se ta pitanja tek rješavati s mjerodavnim vjerskim zajednicama. Kako je već te godine započela agresija na BiH sve je odgođeno do boljih vremena, pa danas ta pitanja trebamo tek rješavati na razini županija i pojedinih biskupija.
- 4 Osnovne smjernice o uvođenju katoličkog nauka donio je Pododjel prosvjete, kulture i športa HZ HB, 14. rujna 1993. O tome više A. PAVLOVIĆ, Pedagoško i formalnopravno ucjepljenje katoličkog vjeronauka u školski sustav, u: "Škola". Časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu 3(1996), 24-32.

Zbog svih ratnih i poratnih poteškoća, te zbog nedostatka kvalificiranih vjeroučitelja laika koji bi preuzeli dio vjeronauka u školi, biskupi su na prostoru BiH odlučili da se zasad, u prijelaznom razdoblju, vjeronauk u školi održava jedan sat tjedno. Sada se na mnogim razinama aktivnije krenulo u cjelovito uvođenje vjeronauka u školski sustav. Prošle je godine uspostavljeno Katehetsko vijeće BK BiH i naši su biskupi 1998. po drugi put izložili mjerodavnim državnim tijelima službeni stav Katoličke crkve o vjerskom odgoju i obrazovanju katoličke djece i mladeži od predškolskih ustanova do osnovnih i srednjih škola. Navedeni stavovi slijede opredjeljenja Crkve u Hrvata u definiranju katoličkog vjeronauka kao školskog predmeta, u rješavanju pitanja planova i programa te drugih standarda ostvarivanja katoličkog vjeronauka u predškolskim ustanovama i u školama.⁵

Protoklo razdoblje bilo je vrijeme tranzicije u kojem je Crkva u Hercegovini naišla na razumijevanje i suradnju prosvjetnih vlasti pri uvođenju vjeronauka u škole i rješavanju brojnih konkretnih pitanja, osobito kad je riječ o statusu vjeroučitelja. Kroz to vrijeme uvedena je vjeronaučna nastava, i to jedan sat tjedno u gotovo sve osnovne i srednje škole, na području hercegovačkih biskupija. Ostalo je također još dosta neriješenih pitanja koja treba posve precizno definirati, konkretno i praktično riješiti. Sada je vrijeme za novi iskorak i za potpunije rješenje njegova cjelovitog uvođenja u školski odgojno-obrazovni sustav, od pitanja vjeronaučne satnice i zadovoljenja pedagoških standarda do pitanja statusa vjeroučitelja te planova i programa, udžbenika i dr. Sve to traži dosta strpljenja i angažiranja samih vjeroučitelja te razumijevanje i dobru suradnju crkvenih i prosvjetnih tijela. Zato će i sljedeće razdoblje imati karakter tranzicije i postupnog ostvarenja označenog puta i opredjeljenja Crkve.

Imajući sve to u vidu, Katehetski ured hercegovačkih biskupija organizirao je 14. travnja 1998. u Neumu Katehetsko savjetovanje za vjeroučitelje. Glavna je nakana bila analizirati prijedeni petogodišnji put otako je vjeronauk službeno uveden u škole

na našem području i poraditi na njegovu poboljšanje kako na stručnom tako i na organizacijskom planu.⁶

ANKETA O STANJU VJERONAUKA U ŠKOLAMA

Radi prikupljanja osnovnih pokazatelja o stanju školskog vjeronauka u hercegovačkim biskupijama koje zahvaćaju dijelove Hercegovačko-neretvanske, Zapadnohercegovačke i Hercegbosanske županije, u školama je provedena anketa. Anketa je načinjena u suradnji s ministarstvima prosvjete navedenih županija, a poslana je vjeroučiteljima osnovnih i srednjih škola. Anketni upitnik sadrži 29 pitanja za osnovne i 28 pitanja za srednje škole i pravljen je po anketnom uzorku što ga je priredio Katehetski salezijanski centar u Zagrebu.⁷ Upitnik sadrži tri grupe pitanja koja se odnose na opće podatke o školi, potom pitanja o vjeroučitelju, učenicima i njihovu odnosu prema vjeronauku te grupa pitanja koja tre-

5 Usp. Stavovi Katoličke crkve u BiH o vjerskom odgoju i obrazovanju katoličke djece i mladeži u pedagoškim ustanovama te osnovnim i srednjim školama na području Bosne i Hercegovine, u: "Vrhbosana" 9(1998)1, 53-55.

6 Na Savjetovanju je sudjelovalo 80-ak vjeroučitelja: svećenici i časne sestre te dva vjeroučitelja laika. Tema je bila: Kršćanski odgoj djece i mladeži u osnovnim i srednjim školama, s naglaskom na naše konkretne prilike i probleme. Predavanja su govorila o trenutnom stanju vjeronauka na području hercegovačkih biskupija (dr. Ante Pavlović), potom o vjerskom odgoju i obrazovanju djece u osnovnoj školi (škola-župa) u vidu orijentacija, iskustava i mogućnosti (dr. fra Marinko Leko), o prosvjetnim prilikama i odgojno-obrazovnim smjericama županijskog zakonodavstva (ministar dr. Vlado Majstorović), o iskustvu i orijentacijama vjeronauka u srednjim školama (dr. Zvonimir Kurečić) te o duhovnom i stručnom liku vjeroučitelja za treće tisućljeće (prof. s. Petra Bagarić). U konstruktivnoj diskusiji vjeroučitelja sudjelovao je i biskup dr. Ratko Perić te županijski ministri dr. Majstorović, prof. Jerko Ivanković i ravnatelj Pedagoškog zavoda u Mostaru prof. Radoslav Tomić.

7 Anketni upitnik objavljen je u sklopu obrade teme M. PRANJICA, Stanje i perspektive srednjoškolskog vjeronauka u Republici Hrvatskoj, u: Isti, Srednjoškolski vjeronauk u Hrvatskoj, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1994., str. 258-261. Upitnik uglavnom vjerno slijedi uzorak, a ispušteno je samo par pitanja te nekoliko djelomično doradeno.

tira vjeronauk i njegovo uvođenje u školski sustav.

U samom polazištu bilo je jasno da zbog složenosti posla, ali i zbog poznatih granica svakog anketiranja, nije moguće ni izbliza zahvatiti i obraditi svu tematiku vjeronauka u našim školama niti s organizacijskog niti sa sadržajnog ili didaktičko-metodičkog aspekta. Anketni upitnik ima svoju granicu i u odabiru ispitanika, tj. namijenjen je vjeroučiteljima koji su, uz pomoć ravnatelja, izrazili svoja iskustva i stavove, iako bi također bilo vrlo zanimljivo promatrati vjeronauk u školi s gledišta vjeroučenika i njihovih roditelja te drugih osoba vezanih uz školski vjeronauk. Stoga je prvotna nakan bila ciljano dotaknuti neka najvažnija i osjetljiva pitanja u ovom trenutku i tako dobiti barem približan, orijentacijski, uvid u stanje vjeronaučne nastave u našim osnovnim i srednjim školama. Anketa je stoga tražila odgovore samo na neka aktualna pitanja naše vjeronaučne prakse i na neka pitanja koja se odnose na vjeronaučnu nastavu uopće, tj. da se vidi koliko je ona u skladu s teorijom i zahtjevima suvremene kateheze i vjerskog odgoja i obrazovanja djece i mladeži. Posebice se željelo prikupiti konkretna zapažanja, razmišljanja, opredjeljenja, poteškoće, iskustva (pozitivna i negativna) i informacije vjeroučitelja s terena da bi se tako dobila što vjernija slika prakse i tendencija vjeronaučne nastave kod nas. Ti se podaci i razmišljanja iznose u javnost kako bi se osjetili vjeronaučni problemi koji prate ovaj dio naše Crkve, koji čini se, osjeća iste vjeronaučne probleme kao i drugi, ali ima i određenih specifičnosti s obzirom na našu konkretnu eklezijalnu i društvenu stvarnost. Ovdje se uz neke dobivene rezultate ankete donose i stanovita osobna promišljanja naše aktualne kateheze, kratka popratna zapažanja, komentari i otvorena pitanja s obzirom na tri naznačena područja dobivenih podataka: vjeroučitelj, vjeroučenik, vjeronaučna nastava.

PODACI O ŠKOLAMA I ODAZIV NA ANKETU

Na području hercegovačkih biskupija djeluje 30 osnovnih i 21 srednja škola.⁸

Vjeronauk se održava u 29 osnovnih i 19 srednjih škola.⁹ Na anketni upitnik odgovorila je 21 osnovna škola i 58 vjeroučitelja koji u njima rade, što je 72% od ukupnog broja škola, te 15 od 19 srednjih škola i 21 vjeroučitelj, što je 71% od ukupnog broja. Iako nije dobiven popunjen upitnik od stanovitog broja osnovnih škola koje imaju veći broj učenika, prispjeli odgovori ipak predstavljaju vrijedan uzorak koji umnogome oslikava stanje i tendencije vjeronaučne prakse u Hercegovini.¹⁰

U svim osnovnim školama na području **hercegovačkih biskupija** ima 23.702 učenika raspoređena u 975 razrednih odjela:¹¹

- a) Hercegovačko-neretvanska županija - 11.914 učenika i 457 odjela
- b) Zapadnohercegovačka županija - 9.512 učenika i 428 odjela
- c) Hercegbosanska županija - 2.276 učenika i 90 odjela.

U svim srednjim školama na području triju navedenih županija je 10.177 učenika. Od toga su na području **hercegovačkih biskupija** 8.373 učenika, i raspoređena u 315 razrednih odjela:

- a) Hercegovačko-neretvanska županija - 4.614 učenika i 177 odjela
- b) Zapadnohercegovačka županija - 3.006 učenika i 110 odjela
- c) Hercegbosanska županija - 753 učenika i 28 odjela.

Ukupan broj učenika u osnovnim i srednjim školama na području hercegovačkih biskupija iznosi 32.075, a raspoređeni su u 1.290 razrednih odjela (prosjeck odjela je oko 25 učenika). Prema statističkim podaci-

⁸ Ovdje nisu ubrojene glazbene škole i odjeli.

⁹ Katolički vjeronauk se ne održava u Osnovnoj školi i u Srednjoj školi u Čapljini zbog poznatih unutarcrkvenih problema u Hercegovini. O nekim problemima vidi u pismu Osnovnoj školi u Čapljini, u: "Vrhbosna" 8(1997)3, 328. Vjeronauk još nije uveden u Srednju glazbenu školu u Mostaru.

¹⁰ Na upitnik nisu odgovorile Osnovna škola M. Marulića u Ljubuškom, osnovne škole u Posušju, Tomislavgradu, Čitluku, Osnovna škola A. B. Šimića u Mostaru i Osnovna škola u Rodoču. Iskustva vjeronauka u Osnovnoj školi u Posušju iznio je u svom predavanju dr. fra Marinko Leko.

ma prispjelim od škola može se uzeti da je prosjek katoličkih đaka u osnovnim i srednjim školama oko 98%.

VJEROUČITELJI U NAŠIM ŠKOLAMA

U ukupnom nastavnom procesu u školi vjeroučitelj ima vrlo važnu ulogu - bilo da se radi o njegovu duhovno-svjedočkom, bilo o stručnom identitetu. Zbog toga se na temelju osam anketnih pitanja pokušalo doći do potpunije informacije o vjeroučiteljima u osnovnim i srednjim školama. U tome se naišlo na neke prepreke koje postoje samo na našem prostoru. Zbog eklezijalnih problema i s njima povezanih propusta nekih nadležnih prosvjetnih ustanova i pojedinaca, u praksi se nije moglo provesti redovito postavljanje vjeroučitelja u škole kako je to pravno regulirano dogovorima između Crkve i nadležnih prosvjetnih ustanova. Katehetski ured stoga ne raspolaže točnim podacima o broju i statusu vjeroučitelja u nekim osnovnim i srednjim školama.¹²

U 71% osnovnih i srednjih škola koje su odgovorile na anketu utvrđeno je da vjeronaučnu nastavu održava 79 vjeroučitelja, i to 58 vjeroučitelja u osnovnim školama i 21 vjeroučitelj u srednjim školama. Prema nekim pokazateljima u svim bi školama vjeronauk održavalo oko 95 vjeroučitelja. Iz vraćenih anketnih upitnika doznaje se da vjeronauk u školama predaju 24 dijecezanska svećenika, 35 svećenika franjevac, 16 časnih sestara i četiri laika koji su apsolvirani na Teološkom institutu u Mostaru. Odmah se može zapaziti kako glavni teret vjeronauka u školi imaju svećenici, potom časne sestre, dok u školu tek počinju ulaziti kvalificirani vjeroučitelji laici.¹³ Međutim, kad se ima u vidu da je 87% svećenika i časnih sestara angažirano u župnom pastoralu, a većina svećenika su župnici i kapelani, te da 25% ispitanika ima obveze i u redovničkoj zajednici, onda treba napomenuti da su svećenici i časne sestre znatno opterećeni školskim vjeronaukom. To mnogi iznose u razgovorima i žale se kako ne mogu stići kvalitetno raditi u školi i u župnom pastoralu. Svega 6% vjeroučitelja ima samo vjeronauk u školi.

Ovdje se sada nameće pitanje odnosa župne kateheze i školskog vjeronauka. Trpi li u ovom trenutku župna kateheza zbog uvođenja vjeronauka u škole, ili trpe oba mjesta vjerskog odgoja? Jesu li svećenici jednostavno župnu katehezu prebacili u školu i nastavljaju raditi kako su to činili u župi? Mogu li svećenici nositi glavni teret vjerskog odgoja u školi ili težište rada trebaju usmjeriti župnom pastoralu, pa onda i tu tražiti pomoć i suradnju vjernika laika? Iz nekih odgovora dalo bi se zaključiti da se u mnogim župama u drugi plan potiskuje ili posve zapostavlja župna kateheza i da je vjeronauk u školi postao glavno mjesto vjerskog odgojnog rada s djecom i mladeži. Čini se stoga nužnim istaknuti kako je potrebno, koliko je to moguće, ustrajati na očuvanju župne kateheze kao i do sada, ali i pomoći u uvođenju vjeronauka u školi dok se ne formira dovoljan broj vjeroučitelja laika koji će preuzeti svoj dio vjerskog odgojnog rada i pastoralne odgovornosti.

-
- 11 Podaci su dobiveni od županijskih ministarstava i odnose se na ovu školsku godinu, osim Hercegbosanske županije za koju su podaci uzeti od prošle školske godine. Sada su u toj županiji vjerojatno povoljniji podaci s obzirom na općine Drvar i Glamoč, kamo se vraćaju prognanici, ali bi lanjski podaci za općinu Tomislavgrad, koja pripada Mostarsko-duvanjskoj biskupiji, mogli biti slični ovogodišnjima.
 - 12 Ne ulazeći u konkretne eklezijalne probleme, samo se želi konstatirati da stanoviti broj vjeroučitelja predaje vjeronauk u osnovnim i srednjim školama a da za to nema nužnu kanonsku misiju ili mandat, kako je to određeno između Crkve i državnih prosvjetnih tijela. Katehetski ured je opetovano uzaludno upozoravao na ove nelegalnosti. Usp. npr. Pastoralnim radnicima i vjeroučiteljima Mostarsko-duvanjske i Trebinjsko-mrkanske biskupije, u: "Vrhbosna" 8(1997)3, 331-332.
 - 13 Kako u našoj Crkvi ipak postoji relativno dovoljan broj svećenika i časnih sestara koji su bili spremni preuzeti teret školskog vjeronauka, odlučeno je da se u škole postupno uvode vjeroučitelji laici koji su za to osposobljeni. Na Teološkom institutu u Mostaru, koji je podružnica Vrhbosanske katoličke teologije i ima teološko-katehetski plan i program usklađen s onim Katehetskog instituta u Zagrebu, trenutno studira oko 100 studenata s područja Vrhbosanske metro-polije. Ove akademske 1997./98. godine trebalo bi diplomirati prvih 15-ak studenata.

Kad je riječ o stručnoj kvalifikaciji vjeroučitelja, onda bi se moglo na temelju rezultata zaključiti da rijetko koji školski predmet, pogovo u osnovnoj školi, ima tako kvalificirane nastavnike. Naime, 54 vjeroučitelja imaju teološki fakultet, 5 je magistara i dva doktora teologije. K tome 3 vjeroučitelja imaju visoku stručnu spremu iz religijske pedagogije i katehetike. To je ukupno 87,3% vjeroučitelja s visokom stručnom spremom. Višu stručnu spremu ima 11 vjeroučitelja (13,9%), od čega su 2 osobe završile Institut za crkvenu glazbu. Četiri vjeroučitelja laika završavaju Institut i dobivaju visoku stručnu spremu iz religijske pedagogije i katehetike (5%).

Kad se pak gleda posve stručna osposobljenost vjeroučitelja za izravnu vjeronaučnu nastavu u školi, imajući u vidu pokazatelje dobivene iz ankete te neka neposredna iskustva, može se reći da se neki vjeroučitelji ipak ne snalaze najbolje u školi i da je ona za mnoge relativna novost i kušnja. Vjeroučitelji, poglavito diplomirani teolozi svećenici, imaju primjereno teološko znanje, ali se pokazuje potreba za radom i oko njihova usavršavanja na čisto stručnoj strani i kompetencijama u školi, osobito kad je riječ o suvremenoj vjeronaučnoj pedagogiji, didaktici i metodici. Ipak treba imati u vidu da vjeroučitelji svakodnevno stječu školska iskustva i da mnogi imaju vrlo bogato odgojno iskustvo u župnom pastoralu i katehezi. Stručni seminari i suradnja među vjeroučiteljima pomogla bi nadvladavanju početnih teškoća.¹⁴

Opterećenje svećenika i časnih sestara školskim vjeronaukom povezano je i s rješavanjem njihova statusnog pitanja, napose s vjeronaučnom satnicom koju mnogi preuzimaju prema mogućnostima i raspoloživom vremenu. Posebno je zamršeno stanje oko rješavanja i usklađivanja radnog odnosa naših vjeroučitelja u školi. Tako tek 15-ak vjeroučitelja ima punu satnicu od 20 do 22 sata u jednoj školi (ili koji sat više), stanoviti broj ostvaruje punu satnicu u više škola (osnovnih ili srednjih), a drugi preuzimaju sate prema raspoloživom vremenu i obvezama. Očito je da ove probleme, pitanje stalnih vjeroučitelja s punom satnicom,

problem radnog vremena i radnog odnosa vjeroučitelja, treba što prije potpunije, primjerenije i zakonski riješiti. Potpuna pak afirmacija vjeronauka u školama, čini se, neće biti moguća bez dostatnog broja vjeroučitelja laika.

Nama se stoga u ovom času postavlja nezaobilazno pitanje o neophodnom broju vjeroučitelja koji bi imali punu vjeronaučnu satnicu u osnovnim i srednjim školama samo na području naših biskupija. Evo nekih kalkulacija: ako ukupno u osnovnim i srednjim školama ima oko 32.075 učenika raspoređenih u 1.290 razrednih odjela, kako to pokazuju dobiveni podaci, onda za jedan sat vjeronauka u školi tjedno s punim radnim vremenom treba 59 vjeroučitelja. Kad se uvedu 2 školska sata tjedno, kako je to odlučeno, onda treba 118 kvalificiranih vjeroučitelja s punim radnim vremenom u školi.¹⁵ To znači da im je vjeronauk u školi glavna služba i obveza, koja im ostavlja vrlo malo vremena za druge pastoralne djelatnosti. Nije stoga čudno da se danas mnogi župnici i kapelani žale kako im je vjeronauk u školi postao teret. Ostaje otvoreno pitanje mogu li se, i u kojoj mjeri, paralelno angažirati mnogi pastoralni radnici u župi i u školskom vjeronauku i kada ćemo imati dovoljan broj kvalificiranih vjeroučitelja laika za vjeronauk u školi kako bi vjerski odgojno-obrazovni sustav djece i mladeži bio cjelovit. Školski vjeronauk je specifičan po svom mjestu odgoja i veoma zahtjevan jer ne trpi nikakve improvizacije nego traži sustavnost, stručnost, ozbiljnu pripremu i poštivanje školskih pedagoških standarda. Slično vrijedi i za župnu katehezu pa aktualno stanje vjeronauka kod nas traži punu mobilizaciju snaga, pogotovo ako se ima u vidu da su gotovo svi svećenici i časne sestre opterećeni pastoralnim radom

14 Vjeronauk u školi za 84% anketiranih vjeroučitelja je novost, ali njih 30% ima pastoralno iskustvo od 2 do 10 godina, 28% od 11 do 20 godina i 42% od 21 do 40 godina. Upravo ovi vjeroučitelji koji su dugo u pastoralu i navikli su na svoj sustav i način vjeronaučnog rada imaju poteškoća oko prilagodbe školi i njezinim pedagoškim standardima.

u župama u kojima je nužno i nadalje razvijati župnu katehezu u skladu s novim izazovima i potrebama vremena. Neki zbog opterećenosti, zahtjevnosti pripreme, školskih obveza i dr. počinju imati i negativan stav prema školskom vjeronauku. Zato bi pastoralna pitanja na našem području, imajući u vidu posebne prilike i probleme, valjalo sustavno pratiti i zajednički promišljati te odrediti dinamiku rješavanja ne samo katehetskih nego i širih pastoralnih problema.

ODNOS VJEROUČITELJA, NASTAVNIKA I UČENIKA

Odnosi su u sva tri slučaja ocijenjeni vrlo pozitivno. Odnos vjeroučitelja i drugih nastavnika izražen je kroz četiri mogućnosti: prijateljski, kolegijalan, služben i distanciran. U osnovnim školama o prijateljskom odnosu govori 55%, a o kolegijalnom 51% vjeroučitelja. U srednjim školama prijateljski je odnos prema kolegijalnom izražen s 80,9% prema 61%. Nema niti jedan glas o službenom i distanciranom stavu. Samo jedan vjeroučitelj govori o kolegijalnom odnosu s jednim dijelom nastavnika, dok je s drugim dijelom "nikakav". Ovakvo ozračje stvara potrebne uvjete za afirmaciju vjeronauka u školi. No, čini se da taj pozitivni odnos na našem prostoru ima u sebi tradicijske elemente, posebno kad je riječ o uobičajenom, barem izvanjskom, poštovanju i respektu svećenika i časnih sestara. U osobnim susretima s nekim ravnateljima i nastavnicima moglo se čuti o tome kako su vjeroučitelji, svećenici i časne sestre, pomogli da se u školama unaprijede međuljudski odnosi, poboljša ponašanje učenika i stvori bolje odgojno ozračje. Ipak, treba spomenuti da u svim mjestima uvođenje vjeronauka nije naišlo na posve jednak odjek. tu i tamo poneki nastavnik ili ravnatelj, što zbog nepoznavanja naravi vjeronaučne nastave što zbog starog mentaliteta, ili nekog drugog razloga, nije baš pokazivao "oduševljenje" prema vjeronauku.¹⁶ Na to također treba računati imajući u vidu da samo primjeran rad, držanje i stručnost mogu očuvati trajan kredibilitet

vjeroučitelja u školi, bio on svećenik, časna sestra ili laik. Neki znakovi vremena pokazuju da se ne može živjeti na "staroj slavi".

U međusobnom, pak, susretanju vjeroučenika prevladava prijateljski odnos izražen sa 67%, suradnički s 55%, natjecateljski sa 17% i individualiziran s 13,7% glasova. Vjeroučitelji su svoj odnos prema učenicima i u osnovnoj i u srednjoj školi ocijenili najpozitivnije, tj. ocjenom prijateljski s 90%, suradnički s 55%, direktivan s 12% i laksan s 3,4% glasova. Ovi podaci na neki način označuju vrlo demokratski odnos između vjeroučitelja i učenika, ali govore i o samom vjeronaučnom radu što umnogome predstavlja pedagoški ideal. Vjeroučitelj se predstavlja i pokazuje kao dobar odgojitelj i učitelj. Je li ta percepcija i izražaj odnosa posve objektivan ili pomalo subjektivan i idealiziran, ostaje da se dalje u praksi potvrđuje, bilo odgojno-obrazovnim uspjesima bilo odnosom vjeroučenika prema samom vjeronauku. Svakako treba napomenuti da je prijateljski odnos uvjet dobra odgoja, a plodna suradnja između vjeroučitelja i učenika put i način odgajanja.

Odluka roditelja da njihova djeca pohađaju katolički vjeronauk u osnovnoj školi izražava se sa 72% svjesno opredijeljenih glasova i s 39% glasova da roditelji pristaju na školski vjeronauk njihove djece. U srednjoj školi vjeroučitelji su s 95% glasova ustvrdili da su roditelji i mladi svjesno opredijeljeni za vjeronauk, a k tomu još 47% glasova dodaje da roditelji i mladi pristaju. Ova je slika vrlo ružičasta. Čini se ipak da postoje i u prihvaćanju vjeronauka u školi, bilo roditelja ili roditelja i mladih u

15 Za osnovne škole bi trebalo imati 89, a za srednje 29 vjeroučitelja s punim radnim vremenom.

16 Iskustva pokazuju da bi trebalo posvetiti dužnu pozornost informiranju mnogih ravnatelja, a onda i drugih nastavnika, o naravi, mjestu i ulozi školskog vjeronauka u odgojno-obrazovnom sustavu škole. Osjeća se kako stanoviti broj i ravnatelja i nastavnika promatra vjeronauk kroz prizmu nekadašnjih ideoloških kriterija, pa poneki nastavnik izražava pred učenicima svoje negativne stavove prema vjeronauku. To svakako ne pridonosi ni odgoju, ni korektnom odnosu među nastavnicima, ni ravnopravnoj afirmaciji školskih predmeta.

srednjoj školi, i neke poteškoće pa i njegovo odbijanje. Naime, znaju se čuti glasovi da je previše vjeronauka, da su djeca opterećena u školi, iako neki roditelji sami opterećuju svoju djecu izvanškolskim aktivnostima.¹⁷ Stanoviti broj roditelja također ne shvaća potrebu niti značenje vjeronauka na dva mjesta vjerskog odgoja, tj. u župi i u školi. U tom svećenici po župama mogu pozitivno djelovati i posvješćivati vjernicima značenje vjerskog odgoja i dati im o tome prave informacije. Time bi se stvaralo pozitivno ozračje za vjeronauk i u školi i u župi, ali i pozitivan odnos prema mjestu i ulozi vjernika laika koji će preuzimati vjeronauk u školama i biti suradnici i u župnom pastoralu.¹⁸ Nužno je raditi na stvaranju novog ozračja i mentaliteta radi suvremenog pastoralna Crkve.

VJERONAUČNA NASTAVA U ŠKOLAMA

Vjeronauk u osnovnim školama u hercegovačkim biskupijama pohađa otprilike 98% od ukupnog broja učenika u svim školama (ima jedan broj muslimanske djece).¹⁹ Vjeronaukom u srednjoj školi obuhvaćeno je oko 95% učenika (u preostalih 5% treba ubrojiti učenike drugih vjeroispovijesti i stanoviti broj učenika katolika koji nisu upisali vjeronauk).²⁰ U hercegovačkim mjestima gdje je većinsko hrvatsko stanovništvo vjeronauk pohađa 100% učenika osnovnih i srednjih škola. U nekim školama broj vjeroučenika raste s povratkom prognanika (Buna, Posušje), uvođenjem etike, zanimljivosti sadržaja (Mostar), a u nekima zbog iseljavanja opada (Rakitno).

Kad je riječ o vjeronauku s obzirom na satnicu, treba istaknuti da je u najvećem broju osnovnih i srednjih škola vjeronauk unutar školske satnice, što znači da se uglavnom ravnopravno tretira s drugim predmetima. Prvi je sat u 10%, a zadnji u 15% osnovnih škola. Tek je 1,7% u međusmjenu. U nekim školama ima kombiniranih rješenja. Neki vjeroučitelji se ipak žale da njihove škole nisu pokazale dovoljno odlučnosti u ravnopravnom tretiranju vjeronauka u odnosu na druge predmete. Obično

ga se gura na zadnji školski sat kad su učenici vrlo umorni i ne mogu više pratiti nastavu pa se time čini nepravda vjeronauku. U svezi s izvođenjem nastave dotaknut je također problem školskog prostora. Vjeronauk se u 99% škola organizira u standardnim učionicama. Samo u Širokom Brijegu postoje posebne vjeronaučne učionice koje su opremljene potrebnim didaktičkim materijalom za nastavu. Stanoviti broj vjeroučitelja se žali da su učionice u dosta lošem stanju, napose u područnim školama. Dobro bi bilo razmišljati o opremanju specijaliziranih vjeronaučnih učionica u većim školama radi same naravi vjeronauka koji ima specifično mjesto u cjelovitu odgoju djece i mladeži. Posebno kad je riječ o našim prostorima gdje vjeronauk u školskom sustavu ima nezaobilaznu odgojnu vrijednost i u vidu promicanja i očuvanja duhovnog i kulturnog identiteta hrvatskoga naroda.

IZVOĐENJE VJERONAUČNE NASTAVE I VJERONAUČNI UDŽBENICI

Zanimljivu sliku o stanju vjeronauka u našim školama nude i odgovori na pitanja o vjeronaučnim udžbenicima i pomagalima,

- 17 Roditelji u nekim sredinama znaju opteretiti djecu učenjem i po dva strana jezika izvan škole, potom glazbenom školom i tečajevima te sportovima, napose tenisom. U isto vrijeme zna se u narodu čuti: "Bože mi oprost, što će djeci toliko vjeronauka? Zar nije dosta da se znaju Bogu pomolit i da idu nedjeljom u crkvu?"
- 18 Većina anketiranih vjeroučitelja, svećenika i časničkih sestara, drži da vjeronauk ima svoje mjesto i u školi i u crkvi. Dva svećenika misle da je mjesto vjeronauku samo u župi, a trojica njih misle da je škola najprikladnije mjesto za vjeronauk.
- 19 Kad je riječ o katoličkoj djeci, onda se može reći da je taj broj gotovo 100%. Samo vrlo mali broj katoličke djece u Mostaru, zbog naznačenih razloga, ne pohađa vjeronauk u školi.
- 20 U svim mostarskim srednjim školama nije uvedena etika kao alternativni predmet vjeronauku, pa neki učenici to koriste. (U Prvoj gimnaziji u Mostaru najmanji je broj vjeroučenika i to 56%, ali od preostalih 34% nešto je više od polovice vjeroučenika muslimanske vjeroispovijedi. Druge mostarske srednje škole imaju između 89% i 99% vjeroučenika, što je gotovo 100% kad je riječ o katolicima). Anketa ujedno pokazuje kako tamo gdje je uvedena etika kao alternativni predmet vjeroučenici odabiru vjeronauk.

oblicima vjeronaučnog rada, primjeni nastavnih metoda i samom ocjenjivanju učenika u vjeronauku. Svi su vjeroučitelji u osnovnim i srednjim školama odgovorili da su im udžbenici za pojedina godišta glavno nastavno pomagalo. Za osnovne škole dobiveni su besplatni udžbenici odobreni od BK. Neke srednje škole, napose u Mostaru, nemaju srednjoškolskih udžbenika, što znatno otežava nastavu pa vodi i do improvizacije u provođenju propisanog plana i programa. Audiovizualna pomagala imaju dvije škole, a projektore, kazetofone ili grafoskope koriste tek tri škole. Od pomoćne literature jedan manji broj vjeroučitelja, oko 30%, koristi i neka druga vjeronaučna pomagala, i to najviše Bibliju mladih, potom Mak, List mladih MI, Susret, Živo vrelo, Framin. Nekoliko vjeroučitelja se izjasnilo da koristi i vjeronaučni udžbenik Kršćanski nauk, Bog je s nama (I razred), Katekizam Katoličke crkve i neke austrijske katekizme. To pokazuje da su naša vjeronaučna nastavna sredstva vrlo oskudna. Trebalo bi poraditi na prikupljanju i nabavci potrebnih udžbenika i didaktičkih sredstava. Škole bi se također trebale pobrinuti, kao i za druge predmete, da se pribavlja prikladna literatura za djecu i mlade te vjeroučiteljima nužna stručna literatura i osnovna priručna sredstva za suvremeni način održavanja vjeronaučne nastave.

Posebno pitanje je prosudba vjeronaučnih udžbenika za osnovne i srednje škole. Taj problem je star i često naglašen koliko i vjeronaučna pouka i u školi i u župi. Vjeroučitelji su posvuda u svijetu bili vrlo kritični prema postojećim vjeronaučnim udžbenicima, premda su ih jedni napadali, a drugi pozitivno vrednovali. To je pokazala i naša anketa. Jedni su udžbenike smatrali posve neprikladnim, drugi su ih smatrali odličnima. Treba ovdje reći da se u toj prosudbi često polazilo od subjektivnog dojma, od pojedinačne prakse i vlastitih iskustava jer se nisu argumentirale prosudbe i stavovi (nekada su odgovori bili kontradiktorni).

Kad je riječ o našim aktualnim i odobrenim udžbenicima za škole, najveći broj vjeroučitelja je za udžbenike za osnovnu školu izjavio da djelomično odgovaraju po-

trebama vjeronaučne nastave i to sa 60,3% glasova, da su sadržajno i didaktički prikladni 37%, da su odlični 15%, a da nisu uopće prikladni 13,7% glasova. Srednjoškolski udžbenici slično su ocijenjeni, s tim da prevladava mišljenje da su sadržajno i didaktički prikladni za vjeronaučnu nastavu s 85,7% glasova, 42% ih misli da su dobri, a 38% drži da nisu uopće prikladni.

Najviše glasova s ocjenom odličan dobio je vjeronaučni udžbenik za prvi razred osnovne škole "*U tvojoj radosti Gospodine*" (7 glasova), ali je taj udžbenik dobio i najviše negativnih glasova, kao slab (14). Kao dobar istaknut je udžbenik "*Pozvani na gozbu*" (16) i potom "*Snagom Duha*" (12), a kao osrednji "*Katekizam za treći razred*", potom "*Snagom Duha*" i "*Put u slobodu*" (10).

Među srednjoškolskim udžbenicima najviše glasova kao odličan dobio je udžbenik za drugi razred "*Zov slobode*" (3 glasa), dobar je udžbenik za treći razred "*Na izvorima*", osrednji "*Jeka duše*" i potom "*Zov slobode*" i "*Životu ususret*" (isti broj glasova), a kao najslabiji ocijenjen je udžbenik "*Jeka duše*".

Nekoliko vjeroučitelja primjećuje da jezik vjeronaučnih udžbenika ne odgovara dobi naslovnika. U tom pogledu vrlo je zanimljivo da veći broj ispitanika smatra kako je jezik kojim se izlaže vjeronaučna građa pretežak (24 glasa od 58 u osnovnim i 13 od 21 u srednjim školama) i potom da ima premalo radnih zadataka (20 u osnovnoj, a 8 u srednjoj školi). Upada u oči također da 16 glasova u osnovnim i 8 u srednjim školama smatra da je jezik primjeren dobi učenika. Druga zanimljivost je kako se ocjenjuje sadržaj (građa) i prezentiranje vjeronaučnih činjenica. U osnovnim školama 16 nastavnika ocjenjuje da udžbenici donose premalo vjeronaučne građe (činjenica), drugih 16 kaže da donose dovoljno, dok ih 8 misli da je previše građe. Kako ugoditi svima? Za srednjoškolske vjeronaučne udžbenike 9 od 21 nastavnika govori o dostatnom prezentiranju činjenica, odmah iza toga 8 misli da je previše, a 6 da je premalo.

Čini se ovdje potrebnim napomenuti da nije moguće napraviti udžbenike koji bi

odgovarali svim dobima, kategorijama i uvjetima naslovnika u različitim sredinama i okolnostima. S druge strane, kad je riječ o ocjeni udžbenika, treba reći da vjeronaučni udžbenici, kako su strukturirani, traže poznavanje samog načina oblikovanja i izrade udžbenika, strukturiranja njihova sadržaja i pedagoško-didaktičkih elemenata, pa stoga umijeće i dobru pripravu vjeroučitelja. To su neki vjeroučitelji sami uočili, istakli i izrekli. U tom pogledu treba također istaknuti da je vjeroučitelj jedan od ključnih čimbenika vjeronaučnog susreta i da je stoga najbolji udžbenik. Naši današnji udžbenici, koji su rađeni više ili manje uspješno, ali im se može puno toga prigovoriti i treba ih doraditi, ipak su građeni prema crkvenim smjernicama i pedagoškim i didaktičkim standardima. Stoga ih i treba vrednovati i usavršavati prema čvrstim i objektivnim kriterijima. Vjeronaučni udžbenici svakako ne smiju na stručnoj i pedagoškoj razini zaostajati za drugim školskim udžbenicima. Ostaje pak trajna zadaća njihova poboljšanja, ali i stručnog usavršavanja i vježbanja vjeroučitelja u njihovoj primjeni u izravnoj nastavi.

Sadržajna, odgojna i didaktička razina udžbenika povezana je i s oblicima i načinima vjeronaučnog rada u školi. Prvo mjesto u nastavi, prema anketi, zauzima čelna nastava s 56 glasova (96,5%), potom rad u grupi s 25 glasova ili 43%, individualiziran rad s 34% i rad u parovima s 13,7%. U srednjoj školi čelna nastava ima prioritet. Te činjenice u oba slučaja potvrđuje i način vjeronaučnog rada, odnosno korištenje vjeronaučnih metoda, jer prvo mjesto zauzima usmeni način izlaganja građe (predavanje) sa strane vjeroučitelja (svi vjeroučitelji u osnovnim i srednjim školama), na drugom mjestu su domaće zadaće u osnovnoj školi, a razgovor i diskusija u srednjoj školi. U osnovnoj školi vjeroučitelji dosta pozornosti posvećuju pisanju i crtanju, dok se u srednjoj školi više insistira na analizi i interpretaciji teksta i pisanju (pisanje obično podrazumijeva diktiranje natuknica od onoga što se predavalo).

I u načinu ocjenjivanja može se vidjeti što vjeroučitelji najviše od djece traže,

premda vrlo dobro osjećaju što je najvažnije u vjerskom odgoju: odgoj za vjernički život. Tako je na prvom mjestu egzaktno poznavanje činjenica, potom motiviranost i zalaganje, zatim stvaralačko izražavanje i napokon ljudsko i vjerničko sazrijevanje. Slično je i sa srednjom školom, iako se u njoj na prvom mjestu ocjenjuju motiviranost i zalaganje, a potom poznavanje činjenica (znanje).

Kratka analiza o načinu izvođenja vjeronaučne nastave pokazuje da je još uvijek kod nas vjeroučitelj najaktivniji u nastavi. Anketa pokazuje i razliku između vjeroučitelja koji su dugo u pastoralu te imaju svoj način vjeronaučnog rada i mladih vjeroučitelja, napose časnih sestara, koji imaju više stručne pedagoške i didaktičke spreme i umještosti. Imajući u vidu vjersko odgojne razloge, ali i potrebu za boljom afirmacijom vjeronauka u školi, čini se potrebnim poraditi na usavršavanju naše vjeronaučne metodike i rad usmjeravati većem angažiranju učenika u nastavi. Vjeronauk bi tada bio više susret i događaj nego lekcija, bio bi miliji učenicima i, nadati se je, plodniji. Čini se da smo danas posve svjesni da nije dovoljno samo znati teologiju i vjeronaučni sadržaj nego bi ga trebalo znati i prenijeti učenicima i stvoriti uvjete da vjeronaučni sadržaj nađe odjeka u pameti, u srcu i djelovanju djece i mladeži, naravno, primjereno njihovoj dobi, vlastitostima, mogućnostima i potrebama. To zorno oslikava i stara poslovica: "Uzalud je začina ako nema načina."

UMJESTO ZAKLJUČKA

Katolički vjeronauk u školi na prostoru hercegovačkih biskupija uglavnom je nakon demokratskih promjena prihvaćen od roditelja, djece i mladih te šire javnosti kao nešto posve prirodno i razumljivo. On je u dobroj mjeri poremetio razumijevanje odnosa, mjesta i uloge školskog vjeronauka i župne kateheze tako da danas župna kateheza umnogome trpi. Valja se nadati, na čemu treba strpljivo raditi, da će formacijom dovoljnog broja vjeroučitelja oba mjesta vjerskog odgoja dobiti svoje mjesto i

značenje u vjerskom odgoju djece i mladeži. Tomu treba doprinijeti pastoralni i katehetski rad na planu Crkve u Hrvata, osobito kad je riječ o vjeronaučnim planovima i programima te udžbenicima koji će u tome dati svoj praktični i konkretni prilog. Do sada se pokazalo, unatoč brojnim poteškoćama, da je vjeronauk u školi opravdan, potreban i da je kod nas nakon rata

dao vrijedan prilog stvaranju ukupnoga demokratskog ozračja, duhovnog smiraja i kulturnog napretka. Taj vjeronauk u školama, uz duhovno-vjernički i općeljudski odgoj, napose na našim prostorima, treba dati svoj nezaobilazan prilog očuvanju duhovnog, kulturnog i nacionalnog identiteta hrvatskog vjerničkog naroda.